

КАПУСТИНА НАДІЯ БОРИСІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри філософії, кандидат юридичних наук, доцент*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ РОЗДУМИ Г. МАРКУЗЕ ПРО СОЦІАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО

Феномен насильства супроводжує всю історію людського суспільства. Причини насильства в його різних формах, моральна оцінка, способи протидії вивчаються як соціально-гуманітарними науками так і природними. Актуальність досліджень насильства лише зростає, що зумовлено зміною характеру та масштабів насильства у сучасному світі. Дві спустошливі світові війни, локальні військові конфлікти другої половини XX – початку XXI століття, військовий конфлікт, що відбувається в даний момент в Україні, дають підстави говорити про те, що соціальне насильство стає звичною реальністю. Розгляд насильства у контексті соціальних відносин дозволяє глибше осмислити сучасну цивілізаційну реальність, яка поєднує у собі контрасти творення і руйнації, панування і підпорядкування, свободи і придушення, гуманізму і антигуманізму. Суспільство без насильства – це ідеал, прагнення до якого людина супроводжує насильством. У наших роздумах про соціальне насильство спиратимемося на концепцію представника франкфуртської школи Герберта Маркузе. Маркузе здійснив синтез ідей марксизму і фрейдизму використовуючи методологічний принцип історизму, критично осмислив розвиток західної цивілізації в аспекті наростаючої деструктивності насильства. Отже, насильство Маркузе розглядається як соціальна деструкція, де виявляється взаємозв'язок між деструктивним станом індивідуальної та колективної свідомості та деструктивним, репресивним впливом соціальних умов. Так, у «Еросі і цивілізації» Маркузе розкрив сутність репресивної цивілізації [1]. В есе «Проблема насильства та радикальна опозиція» [2] вчений дискутує на тему боротьби з найгіршими проявами репресивної цивілізації, а також вирішує питання, хто цю боротьбу має очолити. В «Репресивній терпимості» [3] та інших есе та інтерв'ю Г. Маркузе робить спроби більш детально пояснити власну теорію та в певній мірі, по можливості, її доповнити. З точки зору Маркузе, індустріальна цивілізація характеризується таким специфічним соціальним облаштуванням, у якому свідомо заохочуються прояви руйнівних сил. Через це спочатку нейтральне руйнування стає негативним лише по відношенню до продуктивності. Під позитивом насильства як знищення розуміється як доцільність, тобто деструктивний принцип одночасно виконує роль протипотязу та стимулу творчого початку. Як наслідок, насильство на певному етапі розвитку суспільства може бути продуктивним. Насильство як руйнування є історичним, тобто, форми його прояву залежать від соціально-історичного етапу розвитку суспільства і встановлюються

через систему соціальних інститутів. Маркузе виділяє три періоди історії людини: минуле (доіндустріальне суспільство), сучасне (промислове, технологічне, «одномірне» репресивне суспільство) і майбутнє (постіндустріальне суспільство). Основою для розрізнення цих трьох періодів був принцип реальності, точніше різні форми його виконання. Принцип домінування в концепції Маркузе здійснюється в трьох проєкціях: це панування людини над собою, панування суспільства над людиною, панування над природою за допомогою науки і техніки. Таким чином, Маркузе розкриває сутність насильства як потрібне підпорядкування, при цьому зазначаючи, що в індустріальному суспільстві спостерігається зростання насильства, що в принципі суперечить закону соціальної динаміки: з розвитком цивілізації, рівень репресивності суспільства, необхідний для його продуктивного розвитку, має знизитися.

Маркузе зводить усі сфери суспільства до однієї: до політичної. В силу того, що Маркузе розуміє під політикою «практику, яка розвиває, визначає, зберігає та змінює базові соціальні установи», можна стверджувати, що політика є основою, на якій функціонує і розвивається насильство як руйнівна сила. При цьому трагедія людини в «одномірному суспільстві» полягає тому, що вона не усвідомлює ступеня своєї несвободи, а це означає, що вона не має потреби у звільненні і свободі. З точки зору Маркузе, це і є «чиста форма рабства», тобто «існування як інструмент, річ. І що річ одухотворена... що вона не відчуває себе річчю... не змінює суті цього способу існування» [1, с. 94]. Зростаючу деструктивність насильства Маркузе пов'язує з повним придушенням політики в усіх сферах суспільства. В результаті знищується *інакшість* як загроза стабільності.

Реконструкція соціального насильства як деструкції у концепції Маркузе дозволила визначити природу насильства як амбівалентну: з одного боку, у природі людини «вкорінена» деструктивність, з іншого боку, людина обдарована творчою силою. Звідси розвиток нашого суспільства та самозбереження людини утверджуються через насильство як деструкцію. Прикладом самодеструкції західної цивілізації став фашизм як деструктивна політична модель. Незважаючи на загальний песимістичний настрій Маркузе, як і більшість представника франкфуртської школи, вважали за можливе протистояти деструктивності насильства. Щоб усунути насильство та зменшити тягар придушення, щоб захистити людину та тварин від жорстокості та агресії, – необхідні передумови створення гуманного суспільства [3].

Проаналізувавши характерні особливості розуміння «насильства» у творчості Г. Маркузе стає зрозумілим, що насильство є феноменом, що супроводжує всю історію людства, воно є формою зла, яке потребує, по-перше, засудження, по-друге, пояснення і, по-третє, протидії.

Список використаних джерел:

1. Маркузе Г. Ерос та цивілізація. Одномірна людина: вивчення ідеології розвиненого індустріального суспільства. *Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія*. К.: Либідь, 1996. С. 87–134.
2. Marcuse H. The Problem of Violence and the Radical Opposition. URL: <https://www.marxists.org/reference/archive/marcuse/works/1967/violence.htm>
3. Marcuse H. Repressive Tolerance. URL: <https://la.utexas.edu/users/hcleaver/330T/350kPEEMarcuseToleranceTable.pdf>

Ключові слова: Г. Маркузе, феномен насильства, соціальне насильство, соціальна деструкція, деструктивність насильства.

Key words: G. Marcuse, phenomenon of violence, social violence, social destruction, destructiveness of violence.

ШАМША ІГОР ВОЛОДИМИРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри філософії, кандидат філософських наук, доцент*

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ ПРИНЦИПУ ТАЛІОНУ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Як відомо, принцип таліону (око за око, зуб за зуб), золоте правило моральності (вчиняй так, як ти бажав би, щоб вчиняли із тобою) та християнська заповідь любові (возлюби ближнього як самого себе), постають етапами сходження моральної самосвідомості людства. Це означає, що розвиток людських суспільств здійснюється в напрямі від таліону – до християнської заповіді любові. Таким чином, історія розгортання людства еволюціонує від простого до складного, від варварства до цивілізації.

Проте, той факт, що людство в цілому у моральній самосвідомості розвинулося до християнської заповіді любові, не означає, що кожне окреме суспільство, і кожна окрема людина (навіть, в суспільствах з розвинутою моральною самосвідомістю), перебувають на цьому етапі [Див.: 1, с. 52]. В основному, в сучасних суспільствах використовується золоте правило моральності. Але й його використання не є аксіомою, адже використання цього правила передбачає бачення в іншій людині самого себе – це й правило співчуття та співпереживання. Якраз відсутність спроможності до співчуття та співпереживання, змушувало в родових общинах використовувати принцип таліону. Коли ж він втратив свою ефективність (на етапі переходу від общини до суспільства), людині для регламентації поведінки в суспільстві, знадобилася досконаліша нормативна цілісність, якою і постало золоте правило моральності. Для його ефективного функціонування якраз і знадобила-